

๔๓. การทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน

The Realization of Nirvana

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2015

ความสำคัญของบทความ

ในสภาวะที่ดับสิ้นแห่งกิเลสอาสวะทั้งหลายจนถึงขั้นยังยืนนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมต้องพิจารณาเห็นจริงได้ด้วยการทำให้แจ้งในคำว่า “นิพพาน” หรือ “นิโรธ ๕” หมายถึง ความดับกิเลส ภาวะไร้กิเลสและไม่มีทุกข์เกิดขึ้นได้แก่ (๑) “วิกขัมภนนิโรธ” คือ ดับด้วยข่มไว้ นั่นคือ การดับกิเลสของท่านผู้บำเพ็ญฌาน ถึงปฐมฌาน ข่มข่มนิรวรณไว้ได้ ตลอดเวลาที่อยู่ในฌานนั้น (๒) “ตัทธกนิโรธ” คือ ดับด้วยองค์นั้นๆ นั่นคือ ดับกิเลสด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับหรือธรรมที่ตรงข้าม (๓) “สมุจเฉทนิโรธ” คือ ดับด้วยตัดขาด นั่นคือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นเด็ดขาด ด้วยโลกุตตรมรรค (๔) “ปฏิบัติสัทธนิโรธ” คือ ดับด้วยสงบระงับ นั่นคือ อาศัยโลกุตตรมรรคดับกิเลสเด็ดขาดไปแล้วบรรลุโลกุตตรผล กิเลสเป็นอันสงบระงับไปหมดแล้ว ไม่ต้องขวนขวายเพื่อดับอีก และ (๕) “นิสสรณนิโรธ” คือ ดับด้วยสลัดออกได้ ดับด้วยปลดปล่อยไป นั่นคือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นแล้ว ดำรงอยู่ในสภาวะที่กิเลสดับแล้วนั้นยังยืนตลอดไป ได้แก่ “อมตธาตุ” คือ “นิพพาน” แต่อย่างไรก็ตาม ยังรวมถึงการเกิด “ปัญญาเห็นอริยสัจจธรรม” ซึ่งประกอบด้วย (๑) อริยสัจ ๔ กับ (๒) ปฏิสัมภิทา ๔ และ “ปัญญาตรัสรู้สัมโพธิญาณแห่งบรมธรรม” กระบวนการพัฒนาปัญญาดังกล่าวนี้ คือ การรู้แจ้งแทงตลอดในมหาโพธิญาณ ซึ่งเรียกว่า “สังคิกิริยา” (ข้อ ๓ ในกิจในอริยสัจ ๔) หมายถึง การทำให้แจ้ง การบรรลุ อันเป็นกิจในนิโรธ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ “สังคิกรณ์” การทำให้แจ้ง การประสบ การเข้าถึง การบรรลุธรรมทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับ “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” เช่น ทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน คือ “ความตรัสรู้ในการบรรลุนิพพาน” นั่นคือ การรู้แจ้งแทงตลอดใน “สภาวะที่ปราศจากกิเลสทั้งหลายและปวงทุกข์” ซึ่งเป็น “สัมพุทธภาวะ” [ตรัสรู้เองโดยชอบ] กับ “วิสุทธิภาวะ” [ทรงหมดจดลบวิสุทธิสมบัติอันยิ่ง] ที่ใช้เรียกพระพุทธองค์ว่า “ตถาคต” ฉะนั้น คำว่า “สังคิกิริยา-สังคิกรณ์” จึงเป็นองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับ “ทุกขนิโรธอริยสัจ” อันเป็นปรีชาสามารถในการเจริญภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม ที่พิจารณาเห็นธรรมทั้งหลายที่มาประชุมสัมปยุตต์กันเป็นหนึ่งเดียว ที่สงเคราะห์ทั้งฝ่าย “สมถกรรมฐาน” และ “วิปัสสนากัมมัฏฐาน” อันทำให้ประจักษ์แจ้งในความเป็นญาณแห่งความหลุดพ้นทั้ง ๒ ฝ่าย (๑) “ฉานวิโมกข์” กับ (๒) “ญาณวิโมกข์” นั่นคือ “อรหัตตผลวิมุตติ” อันเป็นเบื้องปลาย ที่ประกอบด้วยการเจริญฌานสมาบัติมีวัตถุ “สัญญา ๔” หมายถึง ความรู้เข้าใจในธรรมอันเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ “ปรินิพพานในปัจจุบัน” เพราะให้รู้แจ้งแทงตลอดในธรรมเหล่านี้ ได้แก่ (๑) “หानภากิยสัญญา” คือ สัญญาฝ่ายเสื่อม (๒) “ฐิติภากิยสัญญา” คือ สัญญาฝ่ายดำรงอยู่ (๓) “วิเสสภากิยสัญญา” คือ สัญญาฝ่ายวิเศษ และ (๔) “นิพเพสภากิยสัญญา” คือ สัญญาฝ่ายชำระแวกกิเลส นอกจากนี้ ยังรวมทั้งความรู้แจ้งในธรรมทั้งหลายที่เกื้อกูลความตรัสรู้และอริยมรรค.

บทความที่ ๔๓ ประจำปี ๒๕๕๘ – การทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน

การปฏิบัติธรรมนั้น คือ กระบวนการคิดที่ค้นหาความจริง “สัจธรรม” แต่โดยนัยหมายถึง “ปรมาตม์-ปรมาตม์สัจจะ” ที่เรียกว่า “สภาวะธรรม-ธรรมทั้งหลาย” นั่นคือ (๑) การค้นหาสภาวะที่มีปัญญาเห็นจิตที่แท้จริงตามสภาพดั้งเดิม ที่ไม่ใช่ทั้งฝ่ายกุศลธรรมและอกุศลธรรม ที่เรียกว่า “อภัยกตธรรม” กับ (๒) การค้นหาสภาวะที่มีปัญญาเห็นจิตที่แปรปรวนไปจากจิตที่แท้จริง ที่มีเจตนา ความใคร่ปรารถนา ทั้งฝ่าย “กุศลธรรม” นั่นคือ “สุจริต ๓ = กายสุจริต ๓-วจีสุจริต ๔-มโนสุจริต ๓” และ “อกุศลธรรม” นั่นคือ “ทุจริต ๓ = กายทุจริต ๓-วจีทุจริต ๔-มโนทุจริต ๓” อันทำให้เกิด “กรรม ๓” คือ การกระทำ ได้แก่ “กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม” คำว่า “กรรม ๓” ดังกล่าวนี้ ย่อมมีผลสืบเนื่องไปในอนาคตธรรม ที่เรียกว่า “ผลวิบาก” เมื่อการกระทำกรรมนั้นๆ ประกอบด้วย “เจตนา-สัญญาเจตนา” ที่ครอบงำ “อินทรีย์ ๖” ได้แก่ “ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ” ที่ประกอบด้วยเจตนา เรียกว่า “เจตนา ๖” = “รูปสัญญาเจตนา-สัททสัญญาเจตนา-คันธสัญญาเจตนา-รสสัญญาเจตนา-โผฏฐัพพสัญญาเจตนา-ธรรมสัญญาเจตนา” ซึ่งหมายความว่า จิตที่สหระคด้วยกิเลสตัณหาที่ปรุงแต่งกรรมในอารมณ์ที่กลายเป็นจิตในกระแส “วิถิจิต” ไม่ว่า “อิฏฐารมณ์” หรือ “อนิฏฐารมณ์” ก็ตาม นั่นคือ (๑) สิ่งที่ปรารถนา-ความอยากได้ มีกรรม ๔ ประการ คือ ลาภ-ได้ลาภ-มีลาภ ๑ ยศ-ได้ยศ-มียศ ๑ ปลงสา-สรรเสริญ ๑ สุข-ความสุข ๑ กับ (๒) สิ่งที่ไม่ปรารถนา-ความไม่อยากได้ มีกรรม ๔ ประการ คือ อลาภ-เสื่อมลาภ-สูญเสีย ๑ อยศ-เสื่อมยศ ๑ นินทา-ติเตียน ๑ ทุกข์-ความทุกข์ ๑ ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายเหล่านี้จึงได้เรียกว่า “โลกธรรม ๘” หมายถึง ธรรมคาของ โลก เรื่องของโลก ความเป็นไปตามคติธรรมคาซึ่งหมุนเวียนมาหาสัตว์โลกและสัตว์โลกก็หมุนเวียนตามมันไป เพราะความไม่รู้จริง “อวิชา” ทำให้เกิดความทะยานอยาก “ตัณหา” เพราะ “ตัณหา” ทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในขั้น ๕ “อุปาทานขั้น ๕” จิตจึงไม่บริสุทธิ์ ไม่เบิกบานผ่อนคลาย นั่นคือ อกุศลวิบาก ได้แก่ “โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส” อันเป็นเรื่องธรรมคาของโลก ซึ่งพระอรหันต์เจ้าตถาคตสาวกทั้งหลาย ย่อมรู้เท่าทันอันเป็นสิ่งไม่พึงปฏิบัติอย่าง “ไม่มีสติสัมปชัญญะ” อันเป็นศัตรูผู้ผลาญ “โยคเกษมธรรมแห่งอรหันต์ผลวิมุตติ” ได้ตลอดเวลา เพราะโดยปกติทั่วไป ปุถุชนมักมีจิตที่หวนไหวใน ๖ ประการ ได้แก่ “อสติ-ความระลึกไม่ได้” ๑ “อนนุสสติ อุปปฏิสสติ-ความไม่ตามระลึก ความไม่หวนระลึก” ๑ “อสมตตา-อาการที่ระลึกไม่ได้” ๑ “อชารมตตา-ความไม่ทรงจำ” ๑ “ปิลาปนตา-ความเลือนลอย” ๑ “ปมุตสนตา-ความหลงลืม ไม่มีสติ” ๑ ฉะนั้น บุคคลผู้ไม่มีสติหรือหลงลืมสตินั้น ย่อมเป็นดุจ “กาที่เก็บก้อนข้าว” และเป็นเช่นกับ “สุนัขจิ้งจอกที่เก็บก้อนเนื้อ” ด้วยเหตุนี้ อารมณ์ของพระอรหันต์ จึงพึงสหระคด้วย “ปัญญาเห็นธรรมด้วยอโลโกสัญญา” ถึงความจริงที่ว่า “สัจภาวะแห่งนิพพาน” ที่เป็นจุดหมายสูงสุดในการเจริญภาวนา ที่เรียกว่า “สัจฉิกิริยา” (ข้อ ๓ ในกัจจโนริยสังข์ ๔) หมายถึง การทำให้แจ้ง การบรรลู่ อันเป็นกิจในนิโรธ ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สัจฉิภาวะ” การทำให้แจ้ง การประสบ การเข้าถึง การบรรลู่ เช่น ทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน คือ “ความตรัสรู้ในการบรรลูนิพพาน” อันเป็นปรีชายอดเยี่ยมแห่งวิสัยทัศน์ คือ “ทัสสนานุตรริยะ” การเห็นอันเยี่ยม และ “ปฏิบัติทานุตรริยะ” การปฏิบัติอันเยี่ยม ดังนี้

สังฆิกัตถัพพนิทเทส

(พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 391 –395 FILE 68)

[๗๗] ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดซึ่งธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า **ธรรมเหล่านี้ควรทำให้แจ้ง** ซึ่ง “**สังฆิกรณะ-สังฆิกิริยา**” หมายถึง การทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน นั่นคือ **บรรลุนิพพาน** ชื่อว่า “**สุตมยญาณ**” อย่างไร ในอันดับต่อไปนี้ พระสารีบุตรกล่าววิชันนา “**เอกุตตรธรรม**” มี ๑๐ ข้อ ด้วยการทำให้แจ้งถึงการได้เฉพาะ ดังนี้

“**ธรรม ๑**” ควรทำให้แจ้ง คือ **เจโตวิมุตติ ๑** อันไม่กำเริบ คือ ความพ้นแห่งใจ ได้แก่ อรหัตผลวิมุตติ

นอกจากนี้ ยังหมายถึง เมตตาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ อุเบกขาเจโตวิมุตติ

“**ธรรม ๒**” ควรทำให้แจ้ง คือ **วิชา ๑** คือ วิชา ๓ ได้แก่ บุปเพนิวาसानุสติญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวัชชย

ญาณ วิมุตติ ๑ คือ พ้นจากปฏิกิริยาธรรมทั้งหลาย [นิวรรณ์ ๕ วิตก ๖ วิจาร ๖ เป็นต้น] และน้อมไปใน อารมณฺ์ ได้แก่ วิมุตติ ๒ คือ การน้อมจิตไป - **จิตตสฺส จ อธิมุคฺติ ๑** และ นิพพาน ๑

“**ธรรม ๓**” ควรทำให้แจ้ง คือ **วิชา ๑** คือ ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ ได้แก่ บุปเพนิวาसानุสติญาณ ๑

จุตูปปาตญาณ ๑ อาสวัชชยญาณ ๑

“**ธรรม ๔**” ควรทำให้แจ้ง คือ **สามัญญผล ๔** คือ ความเป็นสมณะ ได้แก่ โสดาปัตติผล ๑ สกทาคามีผล ๑

อนาคามีผล ๑ อรหัตผล ๑

“**ธรรม ๕**” ควรทำให้แจ้ง คือ **ธรรมชั้น ๕** ได้แก่ สीलชั้น ๑ สมาริชั้น ๑ ปัญญาชั้น ๑ วิมุตติชั้น ๑ วิมุตติ

ญาณทัสนชั้น ๑

“**ธรรม ๖**” ควรทำให้แจ้ง คือ **อภิญา ๖** คือ ญาณอันยิ่ง ได้แก่ อธิวิชญาณ ๑ ทิพโศตราตญาณ ๑

บุพเพนิวาसानุสติญาณ ๑ เจโตปริยญาณ ๑ ทิพจักขุญาณ ๑ อาสวัชชยญาณ ๑

“**ธรรม ๗**” ควรทำให้แจ้ง คือ **กำลังของพระชินาสพ ๗** ได้แก่ ปัญญาเห็นสังขารไม่เที่ยง ๑ ปัญญาเห็นนาก

เป็นหลุมถ่านเพลิง ๑ เนกขัมมะ วิเวก ๓ สติปฏิฐาน ๔ อินทรีย์ ๕ โพชฃงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘

“**ธรรม ๘**” ควรทำให้แจ้ง คือ **วิโมกข์ ๘** ได้แก่ ภิกษุมีรูปข่อมเห็นรูป นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๑ ภิกษุมีความสำคัญ

ในอรูปรภายใน ข่อมเห็นรูปภายนอก นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๒ ภิกษุน้อมใจไปว่า นิ่งาม เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๓

ภิกษุเข้าถึง **อากาสาณัญญาตนะ** ว่า **อนนฺโต อากาโส** - อากาศไม่มีที่สุดอยู่ เพราะล่องรูปสัญญาโดย

ประการทั้งปวงดับปฏิสมัญญา ไม่ใส่ใจถึงนาคตตัญญา นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๔ ภิกษุเข้าถึง **วิญญาณัญญา**

ตนะ ว่า **อนนฺตํ วิญญาณํ** - วิญญาณไม่มีที่สุดอยู่ เพราะล่อง **อากาสาณัญญาตนะ** โดยประการทั้งปวง

นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๕ ภิกษุเข้าถึง **อากิญจัญญาตนะ** ว่า **นตฺถิ กิญจิ** - อะไรๆ ไม่มีอยู่ เพราะล่อง

วิญญาณัญญาตนะ โดยประการทั้งปวง เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๖ ภิกษุเข้าถึง **เนวสัณญานาสัญญาตนะ** อยู่

เพราะล่อง **อากิญจัญญาตนะ** โดยประการทั้งปวง นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๗ ภิกษุเข้าถึง **สัณญาเวทยิต**

นิโรธ อยู่ เพราะล่อง **เนวสัณญานาสัญญาตนะ** โดยประการทั้งปวง นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๘

“ธรรม ๘” ควรทำให้แจ้ง คือ อนุบุพพนิโรธ ๘ หรือ นิโรธ ๘ ได้แก่ กามสัญญาของผู้เข้าปฐมฌาน ย่อมดับไป ๑ วิตกวิจารณ์ของผู้เข้าถึงทุติยฌาน ย่อมดับไป ๑ ปีติของผู้เข้าถึงตติยฌาน ย่อมดับไป ๑ ลมอัสสาสะ ปัสสาสะของผู้เข้าถึงจตุตถฌาน ย่อมดับไป ๑ รูปสัญญาของผู้เข้าถึงอากาสาณัญญาตนะ ย่อมดับไป ๑ อากาสาณัญญาตนสัญญาของผู้เข้าถึงวิญญาณัญญาตนะ ย่อมดับไป ๑ วิญญาณัญญาตนสัญญาของผู้เข้าถึงอากิญจัญญาตนะ ย่อมดับไป ๑ อากิญจัญญาตนสัญญาของผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตนะ ย่อมดับไป ๑ สัญญาและเวทนาของผู้เข้าถึงสัญญาเวทียตนิโรธ ย่อมดับไป ๑

“ธรรม ๑๐” ควรทำให้แจ้ง คือ อเสกขธรรม ๑๐ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ๑ สัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ สัมมาวายามะ ๑ สัมมาสติ ๑ สัมมาสมาธิ ๑ สัมมาญาณะ ๑ สัมมาวิมุตติ ๑

[๗๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงควรทำให้แจ้ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลายก็สิ่งทั้งปวงควรทำให้แจ้ง คือ อะไร

- (๑) จักขุ รูป จักขุวิญญาณ จักขุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ จักขุสัมผัส เป็นปัจจัย ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง
- (๒) หู เสียง โสตวิญญาณ โสตสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ โสตสัมผัส เป็นปัจจัย ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง
- (๓) จมูก กลิ่น ฆานวิญญาณ ฆานสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ ฆานสัมผัส เป็นปัจจัย ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง
- (๔) ลิ้น รส ชิวหาวิญญาณ ชิวหาสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ ชิวหาสัมผัส เป็นปัจจัย ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง
- (๕) กาย โสภณูปพะ กายวิญญาณ กายสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ กายสัมผัส เป็นปัจจัย ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง
- (๖) ใจ ธรรมารมณฺ์ มโนวิญญาณ มโนสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ มโนสัมผัส เป็นปัจจัย ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง

พระโยคาวจรเมื่อพิจารณาเห็น รูป ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์ โดยมีลำดับต่อไปนี้

“จันท์ ๕”

- เมื่อพิจารณาเห็น รูป ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์
- เมื่อพิจารณาเห็น เวทนา ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์
- เมื่อพิจารณาเห็น สัญญา ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์
- เมื่อพิจารณาเห็น สังขาร ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์
- เมื่อพิจารณาเห็น วิญญาณ ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

“อภิญาญธรรม”

- (๑) “ขันธ ๕” = รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
- (๒) “อายตนะภายใน ๖-อินทรี ๖-สพายตนะ” = จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย ใจ
- (๓) “อายตนะภายนอก ๖-อารมณ ๖” = รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปพะ ธรรมารมณ
- (๔) “วิญญาณ ๖” = จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ
- (๕) “ผัสสะ ๖” = จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส
- (๖) “เวทนา ๖” = จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา
- (๗) “สัญญา ๖” = รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โสภณูปพะสัญญา ธรรมสัญญา
- (๘) “เจตนา ๖” = รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา โสภณูปพะสัญญาเจตนา ธรรมสัญญาเจตนา
- (๙) “ตัณหา ๖” = รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โสภณูปพะตัณหา ธรรมตัณหา
- (๑๐) “วิตก ๖” = รูปวิตก สัททวิตก คันธวิตก รสวิตก โสภณูปพะวิตก ธรรมวิตก
- (๑๑) “วิจาร์ ๖” = รูปวิจาร์ สัททวิจาร์ คันธวิจาร์ รสวิจาร์ โสภณูปพะวิจาร์ ธรรมวิจาร์
- (๑๒) “ธาตุกัมมัญฐาน ๑๖” = ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ วิญญาณธาตุ ปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ อากาสกสิณ วิญญาณกสิณ
- (๑๓) “อาการ ๓๒-ทวัตติงสาการ” = ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร สมองสิริชะ
- (๑๔) “อายตนะ ๑๒” = จักขวยตนะ รูปายตนะ โสตายตนะ สัททายตนะ ฆานายตนะ คันธายตนะ ชิวหายตนะ รสายตนะ กายายตนะ โสภณูปพะายตนะ มนายตนะ ฆัมมายตนะ
- (๑๕) “ธาตุ ๑๘” = จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ โสตธาตุ สัททธาตุ โสตวิญญาณธาตุ ฆานธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ กายธาตุ โสภณูปพะธาตุ กายวิญญาณธาตุ มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ
- (๑๖) “อินทรี ๒๒” = จักขุนทรี โสตินทรี ฆานินทรี ชิวหินทรี กายินทรี มนินทรี ชิวิตินทรี อิตดินทรี ปุริสินทรี สุจินทรี ทุกจินทรี โสมนัสสินทรี โทมณัสสินทรี อุเบกจินทรี สัททินทรี วิริยินทรี สตินทรี สมานินทรี ปญญินทรี อนัญญัตถัญญัสสามิตินทรี [อินทรีของผู้ปฏิบัติด้วยมณสิการว่า เราจกรูธรรมที่ยังไม่รู้ อินทรีนี้เป็นชื่อของโสคาปัตติมรรคญาณ] อัญญินทรี [อินทรีของผู้จตุสัจธรรมด้วยมรรคนั้น อินทรีนี้เป็นชื่อของญาณในฐานะ ๖ คือ โสคาปัตติผลถึงอรหัตมรรคญาณ] อัญญาตาวินทรี [อินทรีของพระจินาสาพผู้รู้จบแล้ว

อินทรีชั้นนี้เป็นชื่อของอรหัตผลญาณ]

(๑๗) “ธาตุ ๓” = กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ

(๑๘) “ภพ ๕” = กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญานาสัญญาภพ เอกโวการภพ
จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ

(๑๙) “ฌาน ๔” = ปฐมฌาน ทุคิยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

(๒๐) “อัปปมัญญา ๔” = เมตตาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ อุเบกขาเจโตวิมุตติ

(๒๑) “อรุปสมابัตติ ๔” = อากาसानัญญาयตนสมาบัตติ วิญญานัญญาयตนสมาบัตติ อากิญจัญญาयตนสมาบัตติ เนวสัญญานาสัญญาयตนสมาบัตติ

(๒๒) “ปฏิจจสมุปบาท ๑๒” [อิทัปปัจจยตา-ปัจจยการ-ตถตา] = อวิชา สังขาร วิญญาน นามรูป
สพายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ

(หมายเหตุ: ให้พิจารณารายหัวข้อธรรมต่อจาก ข้อ ๑ โดยพิจารณาเป็นรายหัวข้อธรรมย่อย ดังใน ข้อ ๑)

(๑) เมื่อพิจารณาเห็น **ขันธ ๕** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๒) เมื่อพิจารณาเห็น **อายตนะภายใน ๖-อินทรี ๖-สพายตนะ** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๓) เมื่อพิจารณาเห็น **อายตนะภายนอก ๖-อรมณ ๖** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๔) เมื่อพิจารณาเห็น **วิญญาน ๖** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๕) เมื่อพิจารณาเห็น **ผัสสะ ๖** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๖) เมื่อพิจารณาเห็น **เวทนา ๖** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๗) เมื่อพิจารณาเห็น **สัญญา ๖** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๘) เมื่อพิจารณาเห็น **เจตนา ๖** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๙) เมื่อพิจารณาเห็น **ตัณหา ๖** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๑๐) เมื่อพิจารณาเห็น **วิตก ๖** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๑๑) เมื่อพิจารณาเห็น **วิจารณ์ ๖** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๑๒) เมื่อพิจารณาเห็น **ธาตุกัมมัฏฐาน ๑๖** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๑๓) เมื่อพิจารณาเห็น **อาการ ๓๒-ทวัตติงสาการ** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๑๔) เมื่อพิจารณาเห็น **อายตนะ ๑๒** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๑๕) เมื่อพิจารณาเห็น **ธาตุ ๑๘** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๑๖) เมื่อพิจารณาเห็น **อินทรี ๒๒** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๑๗) เมื่อพิจารณาเห็น **ธาตุ ๓** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๑๘) เมื่อพิจารณาเห็น **ภพ ๕** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๑๙) เมื่อพิจารณาเห็น **ฌาน ๔** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๒๐) เมื่อพิจารณาเห็น **อัปปมัญญา ๔** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอรมณ

(๒๑) เมื่อพิจารณาเห็น **อรุปสมาบติ ๔** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

(๒๒) เมื่อพิจารณาเห็น **ปฏิจสมุปบาท ๑๒** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

จนพิจารณาข้อธรรมย่อยถึง เมื่อพิจารณาเห็น **ชราและมรณะ** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์ ใน **“ปฏิจสมุปบาท ๑๒”** แล้วเริ่มเป็นข้อ ๒๓ อันเป็นข้อสุดท้าย ดังนี้

(๒๓) เมื่อพิจารณาเห็น **นิพพาน** อันยังลงในอมตะด้วยอรรถว่าเป็นที่สุด ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

ธรรมใด ๆ เป็นธรรมอันทำให้แจ้งแล้ว ธรรมนั้นๆ ย่อมเป็นธรรมอันถูกต้องแล้ว

ชื่อว่า **“ญาณ”** เพราะอรรถว่า **รู้ธรรมนั้นๆ** ชื่อว่า **“ปัญญา”** เพราะอรรถว่า **รู้ชัด** เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า **ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดที่ได้สดับมาแล้วนั้น ว่า ธรรมเหล่านี้ควรทำให้แจ้ง** ชื่อว่า **“สุตมยญาณ”**

บัดนี้ เพราะความที่ธรรมเป็นไปในส่วนแห่งความเสื่อม ย่อมมีโดยประเภทที่ว่างจากสมาธิอย่างหนึ่งๆ ในการเจริญสมาบัติ ฉะนั้น พระสารีบุตรจึงได้ชี้แจง **“หानภากิยะ”** ทั้ง ๔ ประการ โดยเป็นอันเดียวกัน ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า:-

“ภิกษุรู้ว่ามี โนสังขารของพระโยคาวจรนี้ ตั้งไว้ดีแล้ว เธอจะตริกวัดกชื่อนี้ ในลำดับแห่งจิตชื่อนี้ โดยอาการใด สมาธิของพระโยคาวจรนี้ผู้ออกจากสมาบัติแล้ว (๑) ที่เป็น **หานภากิยะ** [เป็นส่วนแห่งการละ] (๒) ที่เป็น **ฐิติภากิยะ** [เป็นส่วนแห่งความดำรงอยู่] (๓) ที่เป็น **วิเสสภากิยะ** [เป็นส่วนแห่งคุณธรรมพิเศษ] หรือ (๔) ที่เป็น **นิพเพชภากิยะ** [เป็นส่วนแห่งการแทงตลอด] จักมีหรือการทำให้แจ้งด้วย **อภิปัญญา** จักเกิดขึ้นแก่เธอ โดยอาการนั้น ชื่อว่า **รู้โดยตรวจดูจิตในภายในสมาบัติ**”

ฉะนั้น **ปัญญาที่เกิดจากผู้รู้ย่อมมีขึ้นได้** เมื่อบุคคลเข้าไปอาศัย บุคคลผู้ควรแก่การเคารพ กิเลสทั้งหลายย่อมไม่บังเกิดขึ้น เขาผู้นั้น ย่อมได้โอวาทและคำพร่ำสอน เพราะเหตุนี้ **“การอาศัยบุคคลผู้นั้นอยู่ ย่อมเป็นปัจจัยแห่งการได้ปัญญา”** ที่เรียกว่า **“สุตมยปัญญา-สุตมยญาณ”** ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“ฉานสมาบัติ ๘”

โดยนัยแห่ง “หानภากิยจตุกะ” ดังกล่าวนั้น ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า (๑) ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งความเสื่อม (๒) ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งความตั้งอยู่ (๓) ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งความวิเศษ (๔) ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนจำแรกกิเลส ชื่อว่า “สุตมยญาณ”

- (๑) สัญญาและมโนการอันประกอบด้วย “กาม” ของพระโยคาวจรผู้ได้ “ปฐมฉาน” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความเสื่อม* ความพอใจอันเป็นธรรมสมควรแก่ “ปฐมฉาน” นั้น ยังตั้งอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความตั้งอยู่* สัญญาและมโนการอันไม่ประกอบด้วย “วิตก” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความวิเศษ* สัญญาและมโนการอันสหระคตด้วย “ความเบื่อหน่าย” ประกอบด้วย “วิราคะ” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความจำแรกกิเลส*
- (๒) สัญญาและมโนการอันประกอบด้วย “วิตก” ของพระโยคาวจร ผู้ได้ “ทุติยฉาน” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความเสื่อม* ความพอใจอันเป็นธรรมสมควรแก่ “ทุติยฉาน” นั้น ยังตั้งอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความตั้งอยู่* สัญญาและมโนการอันประกอบด้วย “อุเบกขาและสุข” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความวิเศษ* สัญญาและมโนการอันสหระคตด้วย “ความเบื่อหน่าย” ประกอบด้วย “วิราคะ” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความจำแรกกิเลส*
- (๓) สัญญาและมโนการอันประกอบด้วย “ปีติและสุข” ของพระโยคาวจร ผู้ได้ “ตติยฉาน” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความเสื่อม* ความพอใจอันเป็นธรรมสมควรแก่ “ตติยฉาน” นั้น ยังตั้งอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความตั้งอยู่* สัญญาและมโนการอันประกอบด้วย “อทุกขมสุขเวทนา” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความวิเศษ* สัญญาและมโนการอันสหระคตด้วย “ความเบื่อหน่าย” ประกอบด้วย “วิราคะ” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความจำแรกกิเลส*
- (๔) สัญญาและมโนการอันประกอบด้วย “อุเบกขาและสุข” ของพระโยคาวจรผู้ได้ “จตุตถฉาน” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความเสื่อม* ความพอใจอันเป็นธรรมสมควรแก่ “จตุตถฉาน” นั้น ยังตั้งอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความตั้งอยู่* สัญญาและมโนการอันประกอบด้วย “อากาสนัญจายตนฉาน” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความวิเศษ* สัญญาและมโนการอันสหระคตด้วย “ความเบื่อหน่าย” ประกอบด้วย “วิราคะ” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความจำแรกกิเลส*
- (๕) สัญญาและมโนการอันประกอบด้วย “รูป” ของพระโยคาวจรผู้ได้ “อากาสนัญจายตนฉาน” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความเสื่อม* ความพอใจอันเป็นธรรมสมควรแก่ “อากาสนัญจายตนฉาน” นั้น ยังตั้งอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความตั้งอยู่* สัญญาและมโนการอันประกอบด้วย “วิญญาณัญจายตนฉาน” เป็นไปอยู่ นี้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความวิเศษ* สัญญา

และมนสิการอันสหรัคด้วย “ความเบื้อหน่ย” ปรกอบด้วย “วรัคะ” ปรกอบด้วย น้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความชำแรกกิเลส*

(๖) สัญญาและมนสิการอันปรกอบด้วย “อากาสนัญญาตนณาน” ของพระโยคาวจรผู้ได้ “วัญญาณัญญาตนณาน” เป็นไปอยู่ น้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความเลื่อม* ความพอใจอันเป็นธรรมสมควรแก่ “วัญญาณัญญาตนณาน” น้ยังตั้งอยู่ น้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความตั้งอยู่* สัญญาและมนสิการอันปรกอบด้วย “อากัญญาณัญญาตนณาน” เป็นไปอยู่ น้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความวิเศษ* สัญญาและมนสิการอันสหรัคด้วย “ความเบื้อหน่ย” ปรกอบด้วย วรัคะ เป็นไปอยู่ น้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความชำแรกกิเลส*

(๗) สัญญาและมนสิการอันปรกอบด้วย “วัญญาณัญญาตนณาน” ของพระโยคาวจรผู้ได้ “อากัญญาณัญญาตนณาน” เป็นไปอยู่ น้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความเลื่อม* ความพอใจอันเป็นธรรมสมควรแก่ “อากัญญาณัญญาตนณาน” น้ยังตั้งอยู่ น้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความตั้งอยู่* สัญญาและมนสิการอันปรกอบด้วย “เนวสัญญานาสัญญาตนณาน” เป็นไปอยู่ น้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความวิเศษ* สัญญาและมนสิการอันสหรัคด้วย “ความเบื้อหน่ย” ปรกอบด้วย “วรัคะ” เป็นไปอยู่ น้เป็นธรรมเป็นไปใน *ส่วนแห่งความชำแรกกิเลส*

(๘) ด้วยเหตุนี้ ชื่อว่า “ญาณ” ด้วยอรรถว่า “รู้ธรรมนั้น” ชื่อว่า “ปัญญา” ด้วยอรรถว่า “รู้ชัด” เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า (๑) ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งความเลื่อม “หानภคิยสัญญา” (๒) ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งความตั้งอยู่ “ฐิติภคิยสัญญา” (๓) ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งความวิเศษ “วิเสสภคิยสัญญา” (๔) ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งความชำแรกกิเลส “นิพเพชภคิยสัญญา” ข้อมชื่อว่า “สุตมยญาณ”

จบ สัจฉิกาดัชนีบทเทศ -----

ฉะนั้น ให้พิจารณานัยแห่ง “สัญญา ๔” หมายถึง ธรรมอันเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ “ปรินิพพานในปัจจุบัน” เพราะให้รู้แจ้งแทงตลอดในธรรมเหล่านี้ ได้แก่

- (๑) “หानภคิยสัญญา” คือ สัญญาฝ่ายเลื่อม
- (๒) “ฐิติภคิยสัญญา” คือ สัญญาฝ่ายดำรงอยู่
- (๓) “วิเสสภคิยสัญญา” คือ สัญญาฝ่ายวิเศษ
- (๔) “นิพเพชภคิยสัญญา” คือ สัญญาฝ่ายชำแรกกิเลส

อย่างไรก็ตาม การที่บรรลุถึง “**ปรีนิพพานในปัจจุบัน**” ได้นั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย แต่การรู้เห็นอันเชื่อมย่อมเกิดขึ้นได้ด้วยการใฝ่หาอาศัยผู้รู้ที่ควรเคารพยอมได้ปัญญา [ปรโตโมสะ] ผู้มีจิตมีคณด้วยกิเลสครอบงำ ย่อมมี “**อริยปัญญา**” เกิดขึ้นได้ยาก เพราะปราศจากกรรม ๔ ประการ ดังนี้

- (๑) “**อารทวิริยสุต**” คือ ผู้ปรารถนาความเพียร ด้วยสามารถแห่งความเพียรโดย **สัมมัตตปธาน ๔**
- (๒) “**อุปญฺฐิตตฺตตฺต**” คือ ผู้มีสติตั้งมั่น ด้วยอำนาจแห่ง **สติปัญฺฐาน ๔**
- (๓) “**สมาหิตตต**” คือ ผู้มีจิตมีอารมณ์เลิศเป็นหนึ่ง ด้วยอำนาจสมาธิแห่ง **ฌาน ๔**
- (๔) “**ปญฺญวโ**” คือ ผู้มีปัญญา ด้วยสามารถแห่ง **กัมมัสสกตตาปัญญา-กัมมัสสกตตาสัทธา**

บุคคลผู้ไม่ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ข้างต้นนั้น ธรรมเหล่านี้ย่อมเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ “**ไม่ปรีนิพพานในปัจจุบัน**” นั่นคือ “**ยถาภูติ นปฺปชานาติ**” หมายถึง “**ไม่รู้ด้วยมรรคญาณตามความเป็นจริง ไม่สามารถเข้าถึง “ยถาภูตญาณทัสสนะ” ได้ จึง “ไม่เกิดปัญญาเห็นธรรมแห่งนามรูปตามเป็นจริงได้**”

อย่างไรก็ตาม ในอรรถว่า “**อริยปัญญา**” หมายถึง “**อริยทรัพย์ ๗**” คือ ทรัพย์อันประเสริฐเป็นของติดตัว อยู่ในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก เช่น เงินทอง เป็นต้น เพราะ โจรหรือใครๆ แย่งชิงไม่ได้ และทำให้เป็นคนประเสริฐอย่างแท้จริง ดังนี้

- (๑) “**ศรัทธา**” คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำได้
- (๒) “**ศีล**” คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม
- (๓) “**หิริ**” คือ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว
- (๔) “**โอตตปฺปะ**” คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว
- (๕) “**พหุสัจจะ**” คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก
- (๖) “**จาคะ**” คือ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- (๗) “**ปัญญา**” คือ ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ

ฉะนั้น “**อริยปัญญา-อริยทรัพย์**” ทั้ง ๗ ประการนี้ ย่อมกลายเป็นกำลังแห่งผู้เป็นอริยะที่บรรลุถึงความตรัสรู้ อริยสัจได้จริง อันเป็นธรรมวิเศษประเสริฐแห่งเหตุปัจจัยที่ทำให้กลายเป็น “**อริยบุคคล ๔**” หมายถึง บุคคลผู้เป็นอริยะ ท่านผู้บรรลุธรรมวิเศษมี (๑) **โสดาปัตติมรรค-พระโสดาบัน** (๒) **สกทาคามีมรรค-พระสกทาคามี** (๓) **อนาคามีมรรค-พระอนาคามี** (๔) **อรหัตตมรรค-พระอรหันต์** หรือ “**อริยบุคคล ๗**” หมายถึง บุคคลผู้เป็นอริยะ บุคคลผู้ประเสริฐ ท่านผู้บรรลุธรรมวิเศษ ได้แก่ (๑) **สัทธานุสาวรี** (๒) **ชัมมานุสาวรี** (๓) **สัทธาวิมุต** (๔) **ทิฏฐุปปัตตะ** (๕) **กายสักขี** (๖) **ปัญญาวิมุต** และ (๗) **อุกโตภาควิมุต** นอกจากนี้ เพื่อให้เห็นสถานะการดำรงอยู่ในภูมิแห่งพุทธะของพระตถาคตเจ้า ให้พิจารณาถึงนัยแห่ง “**ตถาคต**” (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน เล่ม ๑ ภาค ๓ - หน้า 226 -233 FILE 44) ดังนี้

ชื่อว่า “ตลาคต” เพราะเสด็จไปโดยประการนั้น เป็นอย่างไร คือ พระโลกนาถทรงเห็นหมู่มืดผู้
 ดำเนินไปลำบากเพราะทุกข์ใหญ่ ทรงมีพระมนัสอันพระมหากษัตริย์ให้โอกาสหาญขึ้นว่า หมู่มืดผู้นั้น
 ไม่มีใครอื่นเป็นที่พึ่ง เราเท่านั้น พ้นจากสังสารทุกข์นี้แล้ว จักยังสรรพสัตว์ให้พ้นได้ด้วย จึงได้ทรง
 ท้ามหอกินหาร ครั้นแล้วทรงถึงความอุทสาหะอันให้สำเร็จประโยชน์แก่โลกทั้งสิ้น ตามที่ได้ทรง
 ตั้งปณิธานไว้ ทรงไม่หวั่นไหวพระกายและพระชนม์ชีพของพระองค์ ทรงบำเพ็ญ “พุทธกิริยา” ที่ทำได้
 ยากอันทำความสะอึกใจให้เกิดขึ้น ด้วยเหตุเพียงปรากฏทางโศคทวารของชนเหล่าอื่น “ทรงดำเนิน
 โดยประการที่ข้อปฏิบัติเพื่อมหาโพธิญาณ” อันไม่เป็น “หानภากิยะ” [ส่วนแห่งการละ] “สังกิเลส
 ภากิยะ” [ส่วนแห่งความเศร้าหมอง] หรือ “ฐิติภากิยะ” [ส่วนแห่งการตั้งมั่น] โดยที่แท้เป็น “วิเส
 สภากิยะ” อย่างยอดเยี่ยมแท้จริง “ทรงสำเร็จพระโพธิสมภารอย่างสิ้นเชิงโดยลำดับ จึงทรงบรรลุ
 อภิสัมโพธิญาณ เบื้องหน้าแต่นั้น” ทรงมีพระมนัสอันพระมหากษัตริย์นั้นแหละกระตุ้นเตือน ทรง
 ละความยินดีในความศักดิ์และความสุขอันเกิดแต่วิโมกข์อันสงบอย่างยิ่ง ไม่คำนึงถึงประการที่ไม่
 เหมาะสมที่ชาวโลกอันมากด้วย “พาลชน” ให้เกิดขึ้น ทรงสำเร็จ “พุทธกิจ” โดยสิ้นเชิงด้วยการ
 แนะนำชนที่ควรแนะนำในข้อนั้น อากาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าหยังพระมหากษัตริย์ในหมู่มืดผู้นั้น
 จักมีแจ้งข้างหน้า

พระโลกนาถผู้เป็นพระพุทธเจ้า มีพระมหากษัตริย์ในสัตว์ทั้งหลาย ฉันทใด แม้ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ก็ฉันท
 นั้น ทรงมีพระมหากษัตริย์ในหมู่มืด ในกาลบำเพ็ญมหอกินหาร เป็นต้น เพราะเหตุฉันทนั้น พระมหา
 กษัตริย์ของพระองค์ จึงชื่อว่า “ต้องแท้ ไม่ผิด ไม่กลายเป็นอย่างอื่น” เพราะมีภาวะเสมอกัน ในที่ทุก
 แห่งและในกาลทุกเมื่อ เพราะฉันทนั้น พระองค์จึงทรงพระนามว่า “ตลาคต” เพราะเสด็จไปคือดำเนิน
 ไปเพื่อประโยชน์แก่กุลแก่ชาวโลกทั้งสิ้น ด้วยพระมหากษัตริย์อันต้องแท้ มีกิจหน้าที่เสมอกันใน
 สรรพสัตว์ทั้งหลายแม้ในกาลทั้ง ๓ ชื่อว่า “ตลาคต” เพราะเสด็จไปโดยประการนั้น ด้วยประการ
 ฉันทนี้

ชื่อว่า ตลาคต เพราะเสด็จมาถึงสัจจะต้องแท้เป็นอย่างไร คือ ชื่อว่า “ต้องแท้” ได้แก่ “อริยมรรค
 ญาณ” จริงอยู่ “อริยมรรคญาณ” เหล่านั้น ชื่อว่า “ต้องแท้ ไม่ผิด ไม่กลายเป็นอย่างอื่น” เพราะไม่
 กล่าวลักษณะแห่งสภาวะธรรมพร้อมกิจให้คลาดเคลื่อนแห่งธรรม คือ “อริยสัง ๔” อันเป็น ปวัตติ
 นิวัตติ และ เหตุทั้ง ๒ นั้น เป็นเครื่องรวบรวม “ไญยธรรม” [ไญยธรรม] ทั้งมวลอย่างนี้ว่า นี้ทุกข์ นี้
 ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา และ เป็นวิภาคของอริยสังทั้ง ๔ นั้น มีอาทิว่า
 (๑) “ทุกขสังัจ” มีอรรถว่า บีบคั้น มีอรรถว่า เป็น “สังขตะ” มีอรรถว่า ทำให้เดือดร้อน มีอรรถว่า
 แปรปรวน (๒) “สมุทัยสังัจ” มีอรรถว่า ประมวลมา มีอรรถว่า เป็นเหตุ มีอรรถว่า ประกอบสัตว์ใน
 ภพ มีอรรถว่า กังวล (๓) “นิโรธสังัจ” มีอรรถว่า เป็นเหตุสลัดออก มีอรรถว่า สงัด มีอรรถว่า อัน
 ปัจจยอะไรๆ ปรุงแต่งไม่ได้ มีอรรถว่าเป็น “อมตะ” และ (๔) “มรรคสังัจ” มีอรรถว่า นำสัตว์ออก

[จากทุกข์] มีอรรถว่า เป็นเหตุ มีอรรถว่า เป็นทศนะ มีอรรถว่า เป็นอธิปไตย [เป็นใหญ่] เพื่อความเป็นไปแห่งอาการอันไม่ผิดแปลกกล่าวคือ “ตรัสรู้” โดยไม่มงายในธรรมนั้น อันได้ด้วยการตัดขาดธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งสังกิเลส อันเป็นเหตุทางกั้นความหยั่งรู้สภาวะตามเป็นจริง พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงมีผู้อื่นที่จะแนะนำ ทรงมาถึงคือบรรลุ “อริยสัจ ๔” เหล่านั้นด้วยพระองค์เองทีเดียว เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงพระนามว่า “ตถาคต” เพราะเสด็จมาถึงสัจจะอันต้องแท้ เหมือนอย่างว่า ฟิงทราบถึงภาวะที่ต้องแท้ ซึ่งพระญาณอันปัจฉิมอะไรๆ ไม่กระทบในกาลทั้ง ๓ ปฏิสัมภิทาญาณ ๔-เวสารัชชญาณ ๔-ญาณที่กำหนดคคิ ๕-อสาธารณญาณ ๖-ญาณที่แจ่มแจ้งในโพชฌงค์ ๗-ญาณอันแจ่มแจ้งในมรรค ๘-ญาณในอนุปปพวิหารสมาบัติ ๙-และ-พลญาณ ๑๐ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า แจ่มแจ้งเหมือน “มรรคญาณ” ฉะนั้น ในข้อนี้ มีความแจ่มแจ้ง ดังต่อไปนี้ จริงอยู่ ฟิงทราบถึงใดสิ่งหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็สภาวะกิจ เป็นต้น ความแปลกกันในการกำหนด เป็นต้น และ นามโคตรที่เนื่องกับขันธ เป็นต้น ในขันธอายตนะและธาตุ อันเป็นอดีตต่างโดยประเภทมี หีนธรรม [ลามก คือ อกุศลธรรม] ธรรมทั้งหลายมีในท่ามกลางแห่งธรรมอันลามกและประณีต มีอยู่ เพราะเหตุนี้ ธรรมเหล่านั้นจึงชื่อว่า “มัชฌิมา” คือ ธรรมที่เป็นไปโนภูมิภาค นอกจากหีนะและปณีตธรรม “โลกุตระ” ชื่อว่า ธรรมอันประณีต เพราะอรรถว่า สูงสุด และอรรถว่า ชุ่มชื้นยิ่ง ไม่เร่าร้อน] เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลายผู้หาประมาณมิได้ในโลกธาตุนหาประมาณมิได้ ญาณเหล่านี้ คือพระญาณของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ไม่มีปัจจัยอะไรๆ กระทบกระทั้งเป็นไปโดยประจักษ์ ในที่ทั้งปวงในความพิเศษแห่งวรรณะ-ัตถฐาน-กลิ่น-รส-และ-ผัสสะ เป็นต้น ของธรรมที่เกิดเพราะปัจจัยกับความพิเศษแห่งปัจจัยนั้นๆ ในรูปธรรมที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์แม้ที่ละเอียดยิ่ง ที่อยู่ภายนอกฝา และที่อยู่ในที่ไกล เหมือนผลมะขามป้อมที่อยู่บนฝ่ามือ ฉะนั้น และพระญาณที่เป็นไปในอนาคตและปัจจุบัน ก็เหมือนกัน ชื่อว่า “พระญาณที่ไม่มีปัจจัยอะไรๆ กระทบกระทั้ง ในกาลทั้ง ๓” เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า ญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าในส่วนอดีตไม่มีปัจจัยอะไรๆ กระทบกระทั้งญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าในอนาคตไม่มีปัจจัยอะไรๆ กระทบกระทั้ง ญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าในปัจจุบันไม่มีปัจจัยอะไรๆ กระทบกระทั้ง ก็ “อริยสัจ ๔” นี้ นั่น ชื่อว่า “ต้องแท้ไม่ผิด ไม่กลายเป็นอย่างอื่น เพราะไม่ได้ตรัสลักษณะแห่งสภาวะพร้อมด้วยกิจแห่งธรรมในที่นั้นๆ ได้ให้คลาดเคลื่อน” พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงบรรลุสัจจะ ๔ เหล่านั้น ด้วย “สยัมภูญาณ” [ปรึกษาหยั่งรู้ของพระสยัมภู พระผู้เป็นเอง ตรัสรู้ได้เอง โดยไม่มีใครสั่งสอน = พระพุทธเจ้า] ชื่อว่า “ตถาคต” เพราะเสด็จถึงสัจจะ ๔ อย่างต้องแท้ แม้ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง “ปฏิสัมภิทา ๔” คือ อัตตปฏิสัมภิทา รัชมปฏิสัมภิทา นิรุตติปฏิสัมภิทา ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ในปฏิสัมภิทา ๔ นั้น ญาณอันถึงความแตกฉานในอรรถ สามารถกระทำความแจ่มแจ้ง และการกำหนดพร้อมลักษณะแห่งประเภทของอรรถ ชื่อว่า “อัตตปฏิสัมภิทา” ญาณอันถึงความแตกฉานในธรรม สามารถทำความแจ่มแจ้งและการกำหนดพร้อมลักษณะแห่งประเภทของธรรม ชื่อว่า “รัชม

ปฏิสัมภिता” ญาณอันถึงความแตกฉานในการแสดงภาษา สามารถทำความแจ่มแจ้งและการกำหนดพร้อมลักษณะแห่งประเภทของภาษา ชื่อว่า **“นิรุติปฏิสัมภिता**” ญาณอันถึงความแตกฉานในปฏิภาณ สามารถทำความแจ่มแจ้งและการกำหนดพร้อมลักษณะแห่งประเภทของปฏิภาณ ชื่อว่า **“ปฏิภาณปฏิสัมภिता**” สมจริงดังพระดำรัสที่ตรัสไว้ว่า ญาณในอรรถ ชื่อว่า **“อรรถปฏิสัมภिता**” ญาณในธรรม ชื่อว่า **“ธัมมปฏิสัมภिता**” ญาณในการแสดงภาษาของอรรถและธรรม ชื่อว่า **“นิรุติปฏิสัมภिता**” ญาณในญาณทั้งหลาย ชื่อว่า **“ปฏิภาณปฏิสัมภिता**” ก็ในญาณ ๔ อย่างนั้น ว่าโดยสังเขป ผลอันแผ่ลี้ดมาจากเหตุ ชื่อว่า **“อรรถะ”** เพราะอันบุคคลพึงดำเนิน ไปและพึงบรรลุตามกระแสแห่งเหตุ แต่เมื่อว่าโดยประเภท ธรรม ๕ เหล่านี้ คือ **“ปัจจัยอุปบันนธรรม”** [ธรรมอันเกิดจากปัจจัย = ปัจจัยธรรม] อย่างใดอย่างหนึ่ง **“นิพพาน”** อรรถแห่งภายิต วิบาก และ กิริยา ชื่อว่า **“อรรถะ”** ญาณอันถึงความแตกฉานในอรรถนั้น ของผู้พิจารณาในอรรถนั้น ชื่อว่า **“อรรถปฏิสัมภिता”**

เมื่อว่าโดยสังเขป **“ปัจจัย”** [ปัจจัย ๒๔] ชื่อว่า **“ธรรม”** จริงอยู่ **“ปัจจัย”** นั้น ท่านเรียกว่า **“ธรรม”** [ปัจจัยอุปบันน-ปัจจัยอุปบันนธรรม คือ ธรรมที่เกิดแต่ปัจจัย] เพราะจัดแจงคือให้อรรถนั้นๆ เป็นไปและให้บรรลุ แต่เมื่อว่าโดยประเภท **“ธรรม ๕”** ประการเหล่านี้ คือ **เหตุอันยังผลให้เกิดขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง “อริยมรรค”** คำภายิต **“กุศลกรรม”** และ **“อกุศลกรรม”** ชื่อว่า **“ธรรม”** ญาณอันถึงความแตกฉานในธรรมนั้น ของผู้พิจารณาธรรมนั้น ชื่อว่า **“ธัมมปฏิสัมภिता”** สมจริง ดังพระดำรัสที่พระองค์ตรัสไว้ว่า (๑) ญาณในทุกข์ชื่อว่า **“อรรถปฏิสัมภिता”** (๒) ญาณในทุกขสมุทัย ชื่อว่า **“ธัมมปฏิสัมภिता”** (๓) ญาณในทุกขนิโรธ ชื่อว่า **“อรรถปฏิสัมภिता”** (๔) ญาณในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ชื่อว่า **“ธัมมปฏิสัมภिता”**

อีกอย่างหนึ่ง ญาณในเหตุ ชื่อว่า **“ธัมมปฏิสัมภिता”** ญาณในผลอันแผ่ลี้ดมาจากเหตุ ชื่อว่า **“อรรถปฏิสัมภिता”** ธรรมเหล่าใด เกิดแล้วเป็นแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดเฉพาะแล้ว ปราภฏแล้ว ญาณในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า **“อรรถปฏิสัมภिता”** ธรรมเหล่านั้น เกิดแล้ว เป็นแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดเฉพาะแล้ว ปราภฏแล้วจากธรรมใด ญาณในธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า **“ธัมมปฏิสัมภिता”** ญาณในชราและมรณะ ชื่อว่า **“อรรถปฏิสัมภिता”** ญาณในเหตุเป็นแดนเกิดชราและมรณะ ชื่อว่า **“ธัมมปฏิสัมภिता”** ญาณในธรรมเป็นเครื่องดับชราและมรณะ ชื่อว่า **“อรรถปฏิสัมภिता”** ญาณในปฏิปทาเป็นเหตุให้ถึงความดับชราและมรณะ ชื่อว่า **“ธัมมปฏิสัมภिता”** ญาณในชาติ-ภพ-อุปาทาน-คัมहा-เวทนา-ผัสสะ-สพพคณะ-นามรูป-วิญญาณ-สังขาร ชื่อว่า **“อรรถปฏิสัมภिता”** ญาณในเหตุเป็นแดนเกิดสังขาร ชื่อว่า **“ธัมมปฏิสัมภिता”** ญาณในธรรมเป็นเครื่องดับสังขาร ชื่อว่า **“อรรถปฏิสัมภिता”** ญาณในปฏิปทาเป็นเหตุให้ถึงความดับสังขาร ชื่อว่า **“ธัมมปฏิสัมภिता”** พระองค์ตรัสคำ มีอาทิว่า:-

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ธรรม คือ ‘สุดตะ-เคยยะ-เวยาकरणะ-กาถา-อุทาน-อิตฺตคตะ-ชาตตะ-อัพภูตธรรม-เวทฺถลละ’ นี้ เรียกว่า ‘**ธัมมปฏิสัมภิตา**’ เธอรู้ธรรมดาแห่งคำอันเป็นภษิตนนั้นๆ นั้นแหละว่า นี้ เป็นธรรมดาแห่งคำอันเป็นภษิตนนี้ นี้เรียกว่า ‘**อิตฺตปฏิสัมภิตา**’ ธรรมที่เป็นกุศลเป็นไฉน สมัยใด กุศลจิตฝ่ายกามาวจรเกิดพร้อมด้วยโสมนัสประกอบด้วยปัญญาปรารภอุปารมณฺ์ ฯลฯ หรือธรรมารมณฺ์ ก็หรืออารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น สมัยนั้น ผัสสะย่อมมี ความไม่พึงชานย่อมมี ฯลฯ ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล ญาณในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ‘**ธัมมปฏิสัมภิตา**’ ญาณในวิปากแห่งธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า ‘**อิตฺตปฏิสัมภิตา**’ ละนี้”

ความพิสดารแล้ว ก็ “**สภวานิรุตติ**” [ภาษาเดิม] คือ “**อภัยภิจารโวหาร**” [ถ้อยคำที่ไม่คลาดเคลื่อน] “**อภิลาปะ**” [การพูด] ในธรรมดาและธรรมนี้ ตามภาษาเดิมของสภาพสัตว์อันเป็นมคธภาษา ในการพูดภาษาเดิมนั้น นี้ ชื่อว่า “**สภวานิรุตติ**” นี้ไม่ชื่อว่า “**สภวานิรุตติ**” ญาณอันถึงความแตกฉานดังนี้ ชื่อว่า “**นิรุตติปฏิสัมภิตา**” ญาณอันถึงความแตกฉานในญาณนั้น ของภิกษุผู้พิจารณากระทำญาณทั้งหมดนั้นที่เป็นไป โดยกิจแห่งอารมณ์อย่างพิสดารในญาณเหล่านั้นตามที่กล่าวแล้วให้เป็นอารมณ์ ชื่อว่า “**ปฏิภาณปฏิสัมภิตา**” ดังนั้น “**ปฏิสัมภิตาญาณ ๔**” เหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบรรลุด้วยพระองค์เอง จึงชื่อว่า “**ถ่องแท้ ไม่ผิด ไม่กลายเป็นอย่างอื่น**” เพราะเป็นไปโดยอาการไม่ผิดแผก โดยกล่าวไม่ให้เกิดคลาดเคลื่อนในอารมณ์ของคนนั้นๆ อันยิ่งด้วยธรรมดาและธรรม พระองค์ ทรงพระนามว่า “**ตถาคต**” เพราะมาถึงสัจจะถ่องแท้ แม้ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง ธรรมชาตอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า “**ญะยยะ**” [**ไญยธรรม**] ทั้งหมดนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า “**ทรงรู้แล้ว ทรงเห็นแล้ว ทรงบรรลุแล้ว ทรงตรัสรู้เฉพาะแล้ว โดยอาการทั้งปวง**” จริงอย่างนั้น (๑) ธรรมที่ควรรู้อย่างนี้ พระองค์ตรัสรู้แล้ว โดยเป็นธรรมที่ควรรู้อย่างนี้ (๒) ธรรมที่ควรกำหนดรู้ พระองค์ตรัสรู้แล้ว โดยเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ (๓) ธรรมที่ควรละ พระองค์ตรัสรู้แล้ว โดยเป็นธรรมที่ควรละ ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง พระองค์ตรัสรู้แล้ว (๔) โดยเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ธรรมที่ควรเจริญ พระองค์ตรัสรู้แล้ว โดยเป็นธรรมที่ควรเจริญ เพราะผู้ใดผู้หนึ่ง จะเป็นสมณะก็ตาม พราหมณ์ก็ตาม เทวดาก็ตาม มารก็ตาม พรหมก็ตาม ไม่สามารถที่จะคัดค้านพระองค์ โดยชอบธรรมว่า พระองค์ยังมีได้ตรัสรู้ธรรมชื่อนี้ ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า “**ปหาตัพพะ**” ควรละ ทั้งหมดนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงละได้แล้ว ที่ควงดั้นโพธิ์นั่นเอง โดยเด็ดขาดไม่มีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา กรณีขกิจที่ยิ่งกว่าการละธรรมที่ควรละนั้นไม่มี จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นทรงละ ตัดขาด ถอน ได้เด็ดขาด ซึ่ง “**กิลละ ๑,๐๐๐**” มีประเภท คือ โลกะ โทสะ โมหะ วิปริตมนสิการ อหิริกะ อโนตตปปะ ถีนะ มิททะ โภชะ อุปนาหะ มัคคะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาลโยธ ถัมภะ สारัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ อุกุสลมูถ ๓ ทุจิริต ๓ วิสมะ ๓ สัตถุญา ๓ มละ ๓ วิตถ ๓ ปปัญจะ ๓ อเนสนา ๓ ตัณหา ๓ วิปริเยสะ ๔ อาสวะ ๔ คัณฐะ ๔ โอะมะ ๔ โยคะ ๔ อคติ ๔ ตัณहुปาทาน ๔ อภินันทนะ ๕ นิวารณฺ์ ๕ เจโตชิลละ ๕ เจตโตวินิพันชะ ๕ วิวาทมูล ๖ อนุสัย ๗ มิจฉัตตะ ๘ อาฆาตวัตถุ ๘ ตัณหามูลกะ ๘ อุกุ

ศกกรมบถ ๑๐ อเนสนา ๒๑ ทิฎฐิ ๖๒ และ คัณหาวิปริต ๑๐๘ เป็นต้น พร้อมทั้งวาสนา เพราะใครๆ ไม่ว่าจะเป็นสมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เทวดาก็ตาม มารก็ตาม พรหมก็ตาม ไม่สามารถจะคัดค้าน พระองค์ได้ด้วยความชอบธรรมว่า ขึ้นชื่อว่ากิเลสเหล่านี้พระองค์ยังไม่ได้ละ ก็กรรมเหล่านี้ใด มี ประเภท คือ “**กรรมวิบาก-กิเลส-อุปวาทะ** [ตำหนิพระอริยะเจ้า] –**และ-อาณาวีติกกมะ** [ทุกสิลต้อง อาบัติโดยอลัชชี]” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นกรรมให้ผลในลำดับ อาจให้ผลตามลำดับโดย ส่วนเดียว แก่ผู้สืองเสพธรรมเหล่านั้น ได้ทีเดียว เพราะใครๆ ไม่ว่าจะเป็นสมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เทวดาก็ตาม มารก็ตาม พรหมก็ตาม ไม่สามารถจะคัดค้านพระองค์ได้โดยชอบธรรมว่า ไม่อาจทำ อันตรายแก่ผู้สืองเสพธรรมเหล่านั้น

ก็ “**นียยานิกธรรม**” [ธรรมนำสัตว์ออกจากทุกข์ **อปปริยาปนนะ** –อริยมรรค ๔ คือ ญาณอันเป็น อนันตรปัจจัยแห่งสภาวะธรรมที่เป็น **นียยานิกะ**] อันยอดเยี่ยม มีอริยมรรคเป็นด้วยนำ มี ๓๗ ประเภท ๗ หมวด รวม “**ศีล-สมาธิ-ปัญญา**” **อันเป็นเหตุสลัดออกจากวิฎฐทุกข์ได้เด็ดขาด** ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้แล้วนั้น **ย่อมนำสัตว์ออกจากทุกข์โดยแท้จริงทีเดียว** ย่อมทำผู้ปฏิบัติให้ พ้นจากวิฎฐทุกข์ได้โดยแท้จริง เพราะใครๆ ไม่ว่าจะเป็นสมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เทวดาก็ตาม มารก็ตาม พรหมก็ตาม ไม่สามารถจะคัดค้านพระองค์ได้โดยชอบธรรมว่า ธรรมที่พระองค์ทรง แสดงว่า เป็นกรรมนำออกจากทุกข์ ไม่นำออกจากทุกข์ได้จริง สมจริงดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า: –

“**พระสัมมาสัมพุทธะ เมื่อปฎิญาญาณแก่เธอ ยังไม่ตรัสรู้ธรรมเหล่านี้** พึงทราบความพิสดาร **‘เวสาร์ชชญาณ ๔’** [สัมมาสัมพุทธปฎิญา ๑ จินาสวปฎิญา ๑ อันตรายิกธรรมวาทะ ๑ นียยานิกธรรม เทศนา ๑] **เหล่านี้ดังว่ามานี้** ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็น ไปโดยอาการไม่ผิดแผก ชื่อ **‘ว่าถ่องแท้ไม่ผิด ไม่กลายเป็นอย่างอื่น’** เพราะรู้ความพิเศษของญาณ ปหานะ และเทศนาของพระองค์โดยภาวะที่ไม่ผิด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า **‘ตถาคต’** เพราะถึง **‘เวสาร์ชชญาณ’** อย่างถ่องแท้ ด้วย **ประการฉะนี้**”

นอกจากนี้ ให้พิจารณาถึง “**เวสาร์ชชะ**” คือ ความอาจหาญ ความไม่ครั่นคร้าม ที่เรียกว่า “**เวสาร์ชชญาณ ๔**” หมายถึง ความไม่ครั่นคร้าม ความแกล้าวกล้าอาจหาญ พระญาณอันเป็นเหตุให้ทรงแกล้าวกล้า ไม่ครั่นคร้าม ฉะนั้น พระตถาคตเจ้าไม่ทรงมองเห็นว่า ใครก็ตาม จักทักท้วงพระองค์ได้โดยชอบธรรมในฐานะ เหล่านี้ คือ

- (๑) “**สัมมาสัมพุทธปฎิญา**” ท่านปฎิญาญาณว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ ธรรมเหล่านี้ท่านยังไม่รู้ นั่นคือ ไม่มีความต้องการด้วยการรจนาไว้ก่อน ไม่มีการอนุมาณ และ ไม่มีตรรกในปริยัติ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระญาณสอดส่อง ไปไม่ถูกขัดขวาง ในธรรมทั้งปวง และทรงมีประมาณเป็นหนึ่งใน “**ไญยธรรม**” ทั้งหมด นั่นคือ มีได้ด้วย “**สัมพุทธภาวะ**” [ตรัสรู้เองโดยชอบ]

- (๒) “**จีณาสวปฏิญญา**” ท่านปฏิญญาว่าเป็นจีณาสพ อาสวะเหล่านี้ของท่านยังไม่สิ้น แต่พระองค์ทรงมี พุทธกรรมที่อนุเคราะห์ผู้อื่น จึงเกิดแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงบริสุทธื์อย่างยิ่ง นั่นคือ มิได้ ด้วย “**วิสุทธินิภาวะ**” [ทรงหมดจด]
- (๓) “**อันตรายิกธรรมวาทะ**” ท่านกล่าวธรรมเหล่าใดว่าเป็นอันตราย ธรรมเหล่านั้นไม่อาจก่ออันตรายแก่ผู้สั่งเสพได้จริง นั่นคือ “**อันตรายิกธรรม ๕**” หมายถึง ธรรมอันเป็นอันตรายต่อสวรรค์และนิพพาน ได้แก่ (๑) **กรรม** (๒) **กิเลส** (๓) **วิบาก** (๔) **อริยุปวาทกรรม** [อุปวาทะ – อุปวาทันตรายิกธรรม คือ ศัพท์วิจิตร = เป็นผู้ค้าสพรหมจารี เป็นผู้บริภาษสพรหมจารี ผู้ว่าร้ายด้วยอันติมัตถุว่า “เราจักฆ่าคุณของพระอริยะทั้งหลาย” นั่นคือ ย่อมกระทำอันตรายตลอดเวลาที่ยังไม่ให้พระอริยะเจ้าทั้งหลายอดโทษ เบื้องหน้าแต่นั้น ให้พระอริยะเจ้าอดโทษแล้ว หากกระทำอันตรายไม่] และ (๕) **อาณาวีตกมมะ–อาณาวีตีกมมันตรายิกธรรม** [อาบัติ ๗ กองที่ภิกษุจงใจล่วงละเมิดแล้วยังปฏิญญาตนว่าเป็นภิกษุอยู่ก็ดี ไม่อยู่ปริวาสกรรมก็ดี ไม่แสดงอาบัติก็ดี เบื้องหน้าแต่นั้น หากกระทำอันตรายไม่]
- (๔) “**นียยานิกธรรมเทศนา**” ท่านแสดงธรรมเพื่อประโยชน์อย่างใด ประโยชน์อย่างนั้นไม่เป็นทางนำผู้ทำตามให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบจริง นั่นคือ “**อริยมรรค ๔**” หรือ “**โลกุตตรมรรค**” อนึ่ง พระตถาคตทรงเห็น “**นียยานิกธรรมเป็นพระอรหันต์**” เพราะกำจัดข้าศึกคือกิเลสอันนำสัตว์ออกจากภพด้วยคุณพระศาสนาย่อมเป็น “**นียยานิกธรรม**” [บทว่า “**เอวมา โรเจสิ**” ความว่า “**นางปริพาชิกา**” เมื่อกล่าวคำเป็นต้นว่า “**ชมมิก สมณ**” ชื่อว่า กล่าวสรรเสริญคุณของพระศาสนา ว่า เป็นนียยานิกธรรม ก็มนุษย์ทั้งหลาย ได้ฟังถกานั้นแล้ว พากันเลื่อมใสในพระศาสนาประมาณ ๕๐๐ ตระกูล]

อย่างไรก็ตาม ให้พิจารณาในประเด็น “**ธรรม ๕ ประการเพื่อความแก้แค้นแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก้แค้น**” (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน เล่ม ๑ ภาค ๓ - หน้าที่ 380 FILE 44) ดังนี้

- [๘๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนเมฆิยะ ธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความแก้แค้นแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก้แค้น ๕ ประการ เป็นไฉน
- (๑) คู่ก่อนเมฆิยะ **ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิมีตรดี มีสหยาดีมีเพื่อนดี** นี้เป็นธรรมประการที่ ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อความแก้แค้นแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก้แค้น = **กัลยาณมิตรตา**
- (๒) อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้มีศีล สำรวมระวังในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร** มีปกติเห็นภัยในโทษมีประมาณเล็กน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี้เป็นธรรมประการที่ ๒ ย่อมเป็นไปเพื่อความแก้แค้นแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก้แค้น = **ศีลสัมปทา**
- (๓) อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้ได้ตามความปรารถนา** ได้โดยไม่ยากไม่ลำบาก ซึ่งกล่าวเรื่องขัดเกลา กิเลส เป็นไปเพื่อเป็นที่สบายในการเปิดจิตเพื่อเบือนหน้าโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความเข้าไปสงบ เพื่อความรู้อย่างยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน คือ **อัปปิจจกถา–สัน**

ศุภกติกาล-ปวิเวกกา-อสังสัคคกกา-วิริยารัมภกา-ศีลกา-สมาธิกา-ปัญญาภา-วิมุตติกา-
วิมุตติญาณทัสสนกา นี้เป็นธรรมประการที่ ๓ ย่อมเป็นไปเพื่อความแก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติที่ยัง
ไม่แก่กล้า = **ฉันทสัมปทา**

(๔) อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้ปรารถนาความเพียร** เพื่อละอกุศลธรรมเพื่อความเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรม
เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม นี้เป็นธรรมประการที่ ๔ ย่อมเป็นไป
เพื่อความแก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก่กล้า = **วิริยารัมภะ**

(๕) อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้มีปัญญา** ประกอบด้วยปัญญาเครื่องพิจารณาความเกิดและความดับ
เป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้เป็นธรรมประการที่ ๕ ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความแก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก่กล้า คุณอนเมฆิยะ ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความแก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก่กล้า = **โยนิโสมนสิการสัมปทา**

กล่าวโดยสรุป “การทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน” นั่นคือ ความเข้าใจที่ถูกต้องในสภาวะธรรมตามเป็นจริง คือ จิตใจ
ตนเองในขณะปัจจุบัน ซึ่งหมายถึง การปล่อยวางไม่ยึดมั่นในขั้น ๕ กับสภาวะที่ปราศจากกิเลสทั้งหลาย
และทุกข์ทั้งปวง โดยอาศัยการเจริญญาณสมบัติทั้ง ๘ ประการ ที่มีพื้นฐานมาจาก “อริยมรรคมีองค์ ๘”
ฉะนั้น การศึกษาค้นคว้าจากเอกสารธรรมะอันเป็นการบรรยายธรรมโดยผู้รู้ที่นอกเหนือจากพระตถาคตแล้ว
ย่อมเป็น “สุตมยปัญญา-สุตมยญาณ” ที่หมายถึง “**ปรโตโมสะ**” แล้วพัฒนาต่อยอดด้วย “**จินตามยปัญญา**” ที่
หมายถึง “**โยนิโสมนสิการ**” ที่สืบเนื่องในตน กระบวนการเรียนรู้สืบค้นต่อยอดปัญหานี้ คือ “**ทำให้รู้แจ้งถึง
ข้อปฏิบัติให้ถึงพระนิพพาน**” ที่เรียกว่า “**สัจฉิกิริยา**” (ข้อ ๓ ในกิจในอริยสัจจ์ ๔) หมายถึง การทำให้แจ้ง
การบรรลุด อันเป็นกิจในนิโรธ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ “**สัจฉิกรณะ**” การทำให้แจ้ง การประสบ การเข้าถึง การ
บรรลุธรรมทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับ “**อุปาทานขั้น ๕ เป็นทุกข์**” เช่น ทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน คือ “**ความตรัสรู้
ในการบรรลุนิพพาน**” นั่นคือ “**สภาวะที่ปราศจากกิเลสทั้งหลายและปวงทุกข์**” ซึ่งกระบวนการทั้งหมดต้อง
ประกอบด้วย “**มัชฌิมาธรรม ๘**” ได้แก่ (๑) อริยมรรคมีองค์ ๘ (๒) ไตรสิกขา (๓) อริยสัจจ์ ๔ (๔) กิจใน
อริยสัจจ์ ๔ และ (๕) โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ซึ่งรวมถึง การเข้าถึงถือการประพฤติปฏิบัติหัวข้อธรรมย่อยใน
หลักธรรมใหญ่ ที่ต้องเข้าใจอย่างละเอียด ซึ่งทั้งหมดเป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจาก “**สุตมยญาณ**” นั่นเอง.

